

RECENZJE I OMÓWIENIA

ODRODZENIE I REFORMACJA W POLSCE ■ LXII 2018 ■ PL ISSN 0029-8514

Holly S. Hurlburt, *Daughter of Venice. Caterina Corner, Queen of Cyprus and Woman of the Renaissance*, New Haven–London 2015, Yale University Press, ss. XI + 346, il. 69

Holly S. Hurlburt jest amerykańską badaczką zajmującą się głównie miejscem kobiet w renesansowym społeczeństwie oraz studiami gender. W 2000 r. uzyskała doktorat na Syracuse University. W kręgu historyków zainteresowanych historią Wenecji i renesansowej Europy była dotąd znana głównie z wydanej w 2006 r. i na ogół dobrze przyjętej książki¹ *The Dogaressa of Venice, 1200–1500. Wife and Icon*. Jej drugą pracą jest monografia pt. *Daughter of Venice. Caterina Corner, Queen of Cyprus and Woman of the Renaissance*. Książka zawiera nieco ponad 200 stron tekstu, z czego znaczna część (ponad 60) poświęcona jest pośmiertnej legendzie i mitom związanym z tytułową postacią.

Katarzyna, pochodząca z wpływowej weneckiej rodziny Cornaro, w 1472 r. wyszła za mąż za króla Cypru, Jakuba II Lusignana, a kilka miesięcy po jego śmierci została najpierw regentką w imieniu ich małego syna Jakuba III, a kiedy ten zmarł w 1474 r. – królową Cypru. Panowała do lutego 1489 r., wówczas to została zmuszona do abdykacji na rzecz Republiki Weneckiej i spędziła resztę życia w Asolo, które pod jej panowaniem i patronatem w twórczości licznych poetów i artystów zyskało mityczny wręcz status Arkadii.

Katarzyna nie miała szczęścia do rzetelnych biografów, chociaż pierwszy opis jej życia ukazał się wkrótce po jej śmierci². Nie tylko wczesne jej biografie, stworzone przez współczesnych³, ale i późniejsze – z XVIII

¹ Zob. jednak np. bardzo krytyczną recenzję A. Jacobson Schutte, „The American Historical Review”, 112, 2007, nr 1, s. 263–264.

² Por. A. Colbertaldo, *Storia di Caterina Corner regina di Cipro. La prima biografia*, a cura di D. Perocco, Padua 2012. Bibliografię Katarzyny w układzie chronologicznym zob. F. Colasanti, *Caterina Corner (Cornaro), regina di Cipro*, w: *Dizionario biografico degli Italiani*, t. 22, Roma 1979 (korzystałem z wersji elektronicznej: www.treccani.it; 16 V 2017).

³ Zob.: D. Perocco, *Caterina e i suoi contemporanei. Annotazioni sulla presenza di Caterina Cornaro tra viaggiatori, storici e poeti*, w: *Caterina Cornaro. Last Queen of Cyprus and Daughter of Venice. International Conference, Venice, 16–18 September 2010 / Ultima regina di Cipro e figlia di Venezia. Convegno internazionale, Venezia, 16–18 settembre 2010*, ed. C. Syndikus et al., Münster–New York 2013, s. 187–221; eadem, *Caterina Cornaro: tra la biografia e il mito*, w: *Caterina*

i XIX w.⁴ – są przeważnie raczej poetyckimi, romantycznymi, a nie obiektywnymi portretami. Z wyjątkiem bardzo nielicznych prac⁵, dopiero w ostatnich latach, szczególnie z okazji przypadającej w 2010 r. 500. rocznicy jej śmierci, ukazało się kilka akademickich opracowań dotyczących poszczególnych aspektów jej życia, panowania, patronatu artystycznego i legendy⁶. Monografia Hurlburt jest w pewnym sensie podsumowaniem wyników pracy tych badaczy (por. s. 7, 10), aczkolwiek Autorka wykorzystała także liczne, niepublikowane dotąd dokumenty z wielu włoskich archiwów. Inaczej niż wcześniejsi biografowie, Hurlburt, specjalizująca się w studiach na historią roli kobiet w społeczeństwie, stawia sobie za cel pokazanie wydarzeń z perspektywy samej Katarzyny, a zatem z „punktu widzenia i reakcji wpływowej kobiety w patriarchalnym świecie” (s. 7; tł. M. Misztal). Problem w tym, że brak wystarczających źródeł często uniemożliwia realizację tego celu.

Niewiele wiadomo o dzieciństwie i wykształceniu Katarzyny. Hurlburt nie udało się dotrzeć do żadnych nowych dokumentów rzucających światło na sposób, w jaki wychowano Katarzynę i jak wyglądała jej edukacja, dlatego Autorka ucieka się do domysłów. Spekuluje, że, oprócz prawdopodobnej edukacji klasztornej, Katarzyna pobierała być może lekcje razem ze swoim starszym bratem, Zorzim, lub że została wykształcona przez jednego z wielu humanistów wspieranych przez jej ojca, Marca Cornaro. Przypuszczenia Autorki są wiarygodne, zwłaszcza jeśli pamiętamy o innych wyjątkowych kobietach weneckich, które odebrały wykształcenie humanistyczne, takich jak Cassandra Fedele, zaledwie dziesięć lat starsza od Katarzyny⁷. Hurlburt przekonuje, że nawet jeżeli wykształcenie Katarzyny przed małżeństwem z Jakubem nie było odpowiednie dla przyszłej królowej, to jej rodzina z pewnością zadbała, by w ciągu czterech lat dzielących oficjalne zaręczyny od wyjazdu na Cypr przygotować ją do pełnienia roli żony władcy. Dowodem na to ma być wiedza i umiejętności polityczne, jakimi wykazała się Katarzyna zarówno podczas burzliwego pobytu na Cyprze, jak i później w Wenecji i Asolo.

Mnie najbardziej zainteresowały fragmenty dotyczące stosunków Wenecji z Cyprzem oraz pobytu Katarzyny na Cyprze. Niestety, tematom tym Autorka

Cornaro. L'illusione del regno. Atti del convegno di Asolo, 9 ottobre 2010, a cura di D. Perocco, Verona 2011, s. 35–56.

⁴ Por. C. Syndikus, *Tra autenticità storica e invenzione romantica. L'immagine di Caterina Cornaro nella tradizione artistica e storico-artistica dell'Otto e Novecento*, w: *Caterina Cornaro. Last Queen of Cyprus*, s. 33–80.

⁵ Por.: A. Loredana, *Caterina Cornaro. Patrizia veneta, regina di Cipro*, Roma 1938; F. Colasanti, *Caterina Corner (Cornaro), regina di Cipro*; G. F. Hill, *History of Cyprus*, vol. 3, Cambridge 1948, s. 621–877.

⁶ Por. np.: L. Somma, *La Regina Cornaro tra Cipro e Venezia*, Villorba 2010; A. Gotti, *Caterina Cornaro. Regina di Cipro e signora di Asolo*, Asolo 2010.

⁷ Por. M. L. King, *Thwarted Ambitions. Six Learned Women of the Italian Renaissance*, „Soundings. An Interdisciplinary Journal”, 59, 1976, nr 3, s. 280–304.

poświęciła zaledwie niecałe 50 stron. Przed długi czas literatura przedmiotu dotycząca tych zagadnień⁸ opierała się w znacznym stopniu na źródłach wydanych w XIX w. przez Louisa de Mas Latrie⁹. Stanowiły one jednak niewielką część materiałów dostępnych tak w archiwach weneckich, jak i innych włoskich. Dopiero w latach osiemdziesiątych XX w. izraelski historyk Benjamin Arbel rozpoczął szczegółowe kwerendy w cypryjskich¹⁰ i włoskich archiwach, zwłaszcza weneckich, czego efektem była synteza¹¹ oraz seria artykułów stawiających w nowym świetle stosunki Wenecji z Cyprzem¹², ukazujących wpływy rodziny Cornaro oraz postać i znaczenie Katarzyny jako królowej Cypru¹³. Hurlburt w dużym stopniu powtarza ustalenia Arbela, z rzadka jednak odwołuje się do zaledwie kilku jego prac, a swoją rekonstrukcję pobytu Katarzyny na Cyprze opiera głównie na dobrze znanych i wielokrotnie już wykorzystywanych szesnastowiecznych kronikach Georgiosa Boustroniosa¹⁴ i Floria Bustrona¹⁵, krytycznie opracowanych przez Gillesa Grivauda¹⁶.

⁸ Zob. np. najpełniejsze omówienie w: G. F. Hill, *History of Cyprus*, vol. 3, s. 621–877; J. G. Joachim, *Caterina Cornaro and the Throne of Cyprus*, w: *Caterina Cornaro. Queen of Cyprus*, ed. D. Hunt, I. Hunt, London 1989, s. 35–146.

⁹ Por. L. de Mas Latrie, *Documents nouveaux servant de preuves à l'histoire de l'Île de Chypre sous le règne des Princes de la Maison de Lusignan*, Paris 1882, s. 409–521, 583–586; idem, *Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan*, vol. 1–3, Paris 1852–1861, tu głównie vol. 3, s. 348–351, 814–824, 840–843.

¹⁰ W ich wyniku opublikował *Venetian Letters (1354–1512) from the Archives of the Bank of Cyprus Cultural Foundation and other Cypriot Collections*, Nicosia 2007.

¹¹ B. Arbel, *Η Κύπρος υπό Ενετική Κυριαρχία*, w: *Ιστορία της Κύπρου*, ed. Th. Papadopoulos, t. 4, Nicosia 1995, s. 455–536.

¹² Por.: idem, *Cypriot Population under Venetian Rule. A Demographic Study*, „Μελέται και Υπομνήματα”, 1, 1984, s. 183–215; idem, *Résistance ou collaboration? Les Chypriotes sous la domination vénitienne*, w: *Etat et colonisation au Moyen Age et à la Renaissance*, éd. M. Balard, Lyon 1989, s. 131–143; idem, *Entre mythe et histoire. La légende noire de la domination vénitienne à Chypre*, „Etudes balkaniques: Cahiers Pierre Belon”, 5, 1998, s. 81–107; idem, *A Fresh Look at the Venetian Protectorate of Cyprus (1474–89)*, w: *Caterina Cornaro. Last Queen of Cyprus*, s. 213–229.

¹³ Idem, *The Reign of Caterina Corner (1473–1489) as a Family Affair*, „Studi Veneziani”, 26, 1993, s. 67–85.

¹⁴ Por.: G. Boustronios, *A Narrative of the Chronicle of Cyprus 1456–1489*, transl. and ed. N. Coureas, Nicosia 2005; idem, *The Chronicle*, transl. and ed. R. M. Dawkins, Melbourne 1964.

¹⁵ Por. F. Bustron, *Chronique de l'Île de Chypre*, éd. R. de Mas Latrie, Paris 1886.

¹⁶ Por. G. Grivaud, *Un Règne sans fastes. Catherina Cornaro à travers les sources produits à Chypre*, w: *Caterina Cornaro. Last Queen of Cyprus*, s. 231–254; idem, *Ordine della secreta di Cipro. Florio Bustron et les institutions franco-byzantine afférentes au régime agraire de Chypre à l'époque vénitienne*, „Μελέται και Υπομνήματα”, 2, 1989, s. 533–592.

Hurlburt krótko opisuje sytuację na Cyprze przed przybyciem Katarzyny, poświęcając wiele miejsca (s. 19–31) sylwetce Charlotty – przyrodniej siostry jej przyszłego męża, córki Jana II (1432–1458). Katarzyna była córką Marca Cornaro, który pomagał Jakubowi II w zdobyciu cypryjskiego tronu, a ponadto był głównym kredytodawcą Jana II i w przeddzień zaręczyn Jakuba z Katarzyną korona winna mu była 25 tys. dukatów. Oficjalne zaręczyny z trzynastoletnią wówczas Katarzyną odbyły się przez pełnomocnika w Wenecji, w lipcu 1568 r., a przyszła królowa Cypru miała, zdaniem Hurlburt, otrzymać 100 tys. dukatów posagu (nie licząc rozlicznych posiadłości i kosztowności). Niestety, Autorka jedynie w przypisie (73 na s. 253) odnosi się do nieścisłości – wynikających z odmiennych danych zawartych w różnych źródłach – dotyczących, szeroko wówczas komentowanej, wysokości posagu. Oryginał kontraktu małżeńskiego zaginął, ale jeszcze w 1532 r. przedłożono go Radzie Dziesięciu. Wynikało z niego, że posag Katarzyny opiewał nie na 100 tys., ale na – i tak astronomiczną – kwotę 61 tys.¹⁷, z czego po odjęciu długu korony cypryjskiej rodzina Katarzyny, a nie, jak twierdził np. Florio Bustron¹⁸, Republika, zapłaciła Jakubowi jedynie 36 tys.¹⁹

W związku z zaręczynami powstał pewien problem prawny. Po śmierci króla tron dziedziczyć miał jego potomek, a jeżeliby takiego nie było – Katarzyna. Gdyby jednak również Katarzyna zmarła bezdziejnie, prawa do korony Cypru przeszłyby na jej rodzinę, a więc obywatel Republiki zostałby królem innego kraju. Uznanie Katarzyny za „córkę” św. Marka, patrona Republiki, pozwalało Najjaśniejszej przejść po bezpotomnej śmierci „przybranej córki” wszystkie jej prawa do królestwa Cypru. Hurlburt nie wspomina, że, „adoptując” Katarzynę, władze Wenecji odwołały się do precedensu z XIII w., kiedy to Tomasina Morosini wyszła za mąż za Stefana Pogrobowca, brata króla Węgier Beli IV, a jej syn odziedziczył tron jako Andrzej III Wenecjanin (1290–1301), ostatni z dynastii Arpadów²⁰.

Katarzyna, teraz formalnie już nie Cornaro, ale Veneta, przybyła na Cypr dopiero pod koniec 1472 r., w honorowej eskorcie floty weneckiej. W Famagucie powitano ją z entuzjazmem i wkrótce po zaślubinach została koronowana w Nikozji. Hurlburt nie mówi nic o relacji między małżonkami ani o roli Katarzyny jako królowej, przytacza natomiast sądy o rozwiązłości cypryjskich kobiet²¹, cytuje napisane wiele lat po śmierci Katarzyny słowa na

¹⁷ W Wenecji najwyższy, dopuszczalny wówczas prawem posag wynosił 1600 dukatów, a od 1506 r. – 3 tys. dukatów; zob. S. Chojnacki, *Dowries and Kinsmen in Early Renaissance Venice*, „Journal of Interdisciplinary History”, 5, 1975, nr 4, s. 571–600.

¹⁸ Por. F. Bustron, *Chronique de l'Île de Chypre*, s. 432–433.

¹⁹ Zob. B. Arbel, *The Reign of Caterina Corner*, s. 72–73.

²⁰ H. Kretschmayr, *Geschichte von Venedig*, Bd. 1, Stuttgart 1934, s. 56–57.

²¹ Por. R. C. Jennings, *Pilgrims View the Women of the Island of Venus*, „Balkan Studies”, 30, 1989, nr 2, s. 213–220.

temat jej „apetytu seksualnego”²² i snuje domysły, że już po przyjeździe Katarzyny Jakub zdradzał ją z kochanką o imieniu Lucia Finetta, czego owocem było jego kolejne, czwarte już nieślubne dziecko (s. 47–48).

Jakub zmarł niecały rok po przybyciu Katarzyny. W oczekiwaniu na narodziny następcy tronu brzemenną Katarzynę mianowano czasowo królową, a kierowanie sprawami kraju powierzono pięciu komisarzom (*commissarii*) wyznaczonym przez Jakuba w testamencie. Po śmierci (w 1474) malutkiego Jakuba III, który był ostatnim prawowitym spadkobiercą korony Cypru, Katarzynie pozwolono pozostać królową Cypru przez piętnaście lat, chociaż w praktyce nie miała ona żadnej realnej władzy, ponieważ wszystkie główne stanowiska w królestwie znalazły się w rękach Wenecjan. Katarzynę ciągle obserwowano, u jej boku stał zawsze doradca i podejmował za nią decyzje, ale tak, „by zawsze wydawało się, że pochodzą od królowej” (s. 69; tł. M. Misztal). Niebawem (kwiecień 1475) Katarzyna skarżyła się doży, że jest traktowana przez „doradców” jak „dziewka służebna” lub niewolnica (s. 85), która „nie ma ani pieniędzy, ani wolności, ani pozycji, ani honoru” (s. 87; tł. M. Misztal). Mimo to Hurlburt przekonuje, wbrew powszechnej opinii ówczesnych obserwatorów i współczesnych historyków, że Wenecja wcale nie dążyła od początku do zaanektowania Cypru. Ostatecznie jednak Republika wymogła na Katarzynie zgodę na abdykację, przekazanie swej „przybranej matce” królestwa i opuszczenie Cypru.

W swojej relacji Hurlburt powtarza w zasadzie znane od dawna i dużo bardziej szczegółowe ustalenia George’a F. Hilla i Giovanniego Magnante²³, z rzadką ilustrując je oryginalnymi cytatami (czy raczej frazami) z niepublikowanych dotąd dokumentów. Niewiele dowiadujemy się o samej Katarzynie i jej roli w wydarzeniach, Autorka przedstawia za to kariery poszczególnych uczestników wydarzeń czy dokładnie opisuje i wyjaśnia alegoryczne znaczenia ich grobowców (np. Moceniga, na s. 65–68) oraz szczegółowo omawia poetyckie utwory Pietra Lazzeroniego dedykowane Katarzynie, których, co zresztą sama Autorka przyznaje, ta prawdopodobnie nigdy nie czytała ani o nich nie słyszała (s. 73–76).

Hurlburt stara się udowodnić, że w trakcie pobytu na Cyprze Katarzyna przynajmniej podejmowała próby uniezależnienia się od Wenecji, ale niewystarczająca liczba wiarygodnych materiałów źródłowych (pierwszy z listów Katarzyny pochodzi dopiero z lutego 1474, a te adresowane do władz Wenecji to głównie niekończące się skargi) niezmiernie to zadanie utrudnia, często zmuszając Autorkę do uciekania się do domysłów. Jako przykład niezależnej polityki Katarzyny Hurlburt podaje plany ożenienia jej brata, Zorziego,

²² Por. G. A. Lottini, *Scelta di alcuni miracoli e grazie della Santissima Nunziata di Firenze*, Florence 1636, s. 53.

²³ Por. G. F. Hill, *History of Cyprus*, vol. 3, s. 664–705; G. Magnante, *L’acquisto dell’isola di Cipro da parte della repubblica di Venezia*, „Archivio Veneto”, 5, 1929, s. 78–129.

z nieślubną córką Jakuba, Charlą, co miało zniweczyć plany wrogów królowej. Opierając się na świadectwie kronikarza Georgiosa Boustroniosa, Autorka wychwala zachowanie Katarzyny po neapolskim spisku, kiedy to ukarała winnych i nagrodziła tych, którzy wykazali się wiernością i oddaniem. Pokazuje też, że Katarzyna umiejętnie wykorzystywała przysługujące jej prawo do wyrażania zgody na małżeństwa między szlachtą czy pasowaniami na rycerzy oraz że zdawała sobie sprawę z wagi ceremoniału obowiązującego na dworach królewskich, brak jednak dowodów na jej patronat artystyczny czy fundacje związane z instytucjami religijnymi.

Sporą część książki poświęcono pobytowi Katarzyny w Asolo i jej patronatowi artystycznemu (s. 129–178)²⁴ oraz pośmiertnej reputacji i legendzie (s. 179–235)²⁵. Nie uwzględniono tutaj jednak obecności Katarzyny w dziełach operowych²⁶, umiejętnie natomiast i ciekawie zanalizowano źródła ikonograficzne z nią związane, szczególnie *Cud krzyża przy moście San Lorenzo Gentile Belliniego*²⁷ czy portret Katarzyny jego pędzla (z budapeszteńskiego muzeum, s. 200–211)²⁸. Przy okazji warto wspomnieć, że być może nie jeden, jak dotychczas uważano, ale dwa wizerunki Katarzyny znajdują się w Krakowie. Pierwszy z nich to znany od dawna i przypisywany Bernardino Licinio *Portret Katarzyny Cornaro* z Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, a drugi to prawdopodobnie postać św. Katarzyny z obrazu Lorenza Lotta pt. *Adoracja Dzieciątka Jezus* z Muzeum Książąt Czartoryskich. Twarz świętej przypomina inne znane przedstawienia królowej, a obraz mógł powstać

²⁴ Por.: L. Comacchio, L. Rebuli, *Splendore di Asolo ai tempi della Regina Cornaro in un poemetto latino di G.B. Lilliani, stampato a Venezia nel 1507*, Casel-franco Veneto 1969; *Il Barco di Altivole. Contributi per la conoscenza*, a cura di T. Marson, L. Piovesan, Treviso 2000; O. Dissegna, *Sulle tracce di Caterina Cornaro. Fonti documentarie e testimonianze storiche ad Asolo*, w: *Caterina Cornaro. L'illusione del regno*, s. 135–142.

²⁵ Zagadnienia te były wielokrotnie omawiane przez innych badaczy, zob. np.: D. Perocco, *Caterina e i suoi contemporanei*; C. Syndikus, *Tra autenticità storica e invenzione romantica*; D. Perocco, *Caterina Cornaro: Una corte, una regina e la creazione di un mito*, „MLN: Modern Language Notes” 129, suplement, 2014, s. S35–S44; eadem, *Caterina Cornaro: tra la biografia e il mito*, s. 35–56.

²⁶ Zob. np.: A. Jacobshagen, *Staging the Queen – French grand opéra and Five Operatic Portraits of Caterina Cornaro*, w: *Caterina Cornaro. Last Queen of Cyprus*, s. 367–384; A. Nicolaou-Konnari, *Melodramatic Perceptions of History. Caterina Cornaro Goes to the Opera*, w: ibidem, s. 385–448.

²⁷ Omówienie to jest w praktyce powtórzeniem tez zawartych we wcześniejszej publikacji H. Hurlburt, *A la Cypriota. Gentile Bellini, the Queen of Cyprus, and Familial Ambition*, w: *Reflections on Renaissance Venice. A Celebration of Patricia Fortini Brown*, ed. B. de Maria, M. E. Frank, Milan 2013, s. 32–39.

²⁸ Por. M. Molteni, *Per l'iconografia cinquecentesca di Caterina Cornaro*, w: *Caterina Cornaro. Last Queen of Cyprus*, s. 11–31.

na jej zamówienie²⁹, Katarzyna dobrze bowiem znała patrona Lotta, biskupa Bernarda de' Rossi³⁰.

Książka Hurlburt jest ciekawym, bogato zilustrowanym podsumowaniem dotychczasowych badań nad postacią królowej Katarzyny. Niestety, główne zadanie, jakie postawiła sobie Autorka, czyli pokazanie wydarzeń z perspektywy samej Katarzyny, nie zostało wykonane z braku materiałów źródłowych, a omówienie panowania Katarzyny na Cyprze wręcz rozczarowuje. Nadal więc Katarzyna Cornaro pozostaje bardziej enigmatyczną, romantyczną królową stworzoną przez poetów i artystów niż postacią historyczną.

Mariusz Misztal

Instytut Neofilologii
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

²⁹ Por. J. Grabski, *The Portrait of Caterina Cornaro in Lorenzo Lotto's Adoration of the Christ Child in the National Museum in Cracow*, „Artibus et historiae”, 61, 2010, s. 191–208.

³⁰ Józef Grabski nie wspomina biskupa Bernarda de' Rossi, ale pisze o nim Hurlburt (s. 290, przyp. 88; s. 294, przyp. 128).